

Sanning & Konsekvens

Lärarhandledning
– temaarbete i Lag & Rätt
för högstadiet och gymnasiet

Sanning & Konsekvens drivs av föreningen Ung utan pung
med stöd av Allmänna Arvsfonden.

Sanning & Konsekvens behandlar frågor om det egna ansvaret, balansen i brott kontra straff och hur civilkurage bidrar till ökad trygghet.

PRODUKTIONSFAKTA

Text och produktion: Jenny Sjöstedt och Karin Bergqvist

Pedagogisk bearbetning: Karin Persson

Ansvarig utgivare: Johan Sundberg

Grafisk form: Losita Design

Tryck: Åtta45 Tryckeri AB 2009

Kontakt: Föreningen Ung utan pung, Box 95, 124 21 Bandhagen

Telefon: 08- 99 71 24

E-post: info@sanningochkonsekvens.nu

Internet: www.sanningochkonsekvens.nu

Förord

MÅNGA UNGDOMAR BEFINNER SIG I EN VÄRLD DÄR DJUNGELNS LAG GÄLLER ALLT OFTARE. VUXENVÄRLDEN PREDIKAR OM CIVILKURAGE, MEN STÄLLER DEN UPP NÄR DET VERKLIGEN GÄLLER? VÅGAR MAN TJALLA PÅ SINA KOMPISAR, SKA MAN GÖRA DET OCH VAD BETYDER EGENTLIGEN MENED?

Det här är en lärarhandledning vars syfte är att öka förståelsen kring hur vårt sätt att handla i olika situationer alltid får konsekvenser. Allt jag gör påverkar min omgivning på ett eller annat sätt, bra eller mindre bra. Utifrån den insikten kan vi diskutera vilket ansvar vi har för våra handlingar. Att förstå att jag kan göra skillnad genom mina handlingar är grundläggande när jag ska våga ta ansvar och visa civilkurage.

I alla sammanhang balanserar vi vårt samspel med varandra. Vi lär oss redan som barn att skilja på vad som är rätt och fel, vi utvecklar koder och sociala spelregler. När dessa regler inte fungerar händer det något, det blir en obalans i samspelet. Ett barn som kastar sand i ansiktet på ett annat barn när de leker i sandlådan blir genast obekvämt när det ser hur tårarna rinner ner för kinderna på kompis. Barnet inser att det gjort något fel och

försöker återställa balansen i samspelet genom att säga förlåt och kanske erbjuda kompis sin finaste spade och hink. Det ledsna barnet torkar tårarna och lyser upp, balansen i leken är återställd – de är kvitt.

Liknande mekanismer finner vi i vårt rättssystem. Syftet med ett straff är att gärningsmannen ska sona sitt brott och den utsatta ska få upprättelse, balansen ska återställas. Den naturliga balansen i brott kontra straff försvinner dock när polisutredningar blir liggande och då inget kan styrka brott i form av bevis eller vittnen. Utredningar läggs ned och balansen återställs inte. Hur ska vi då gå tillväga?

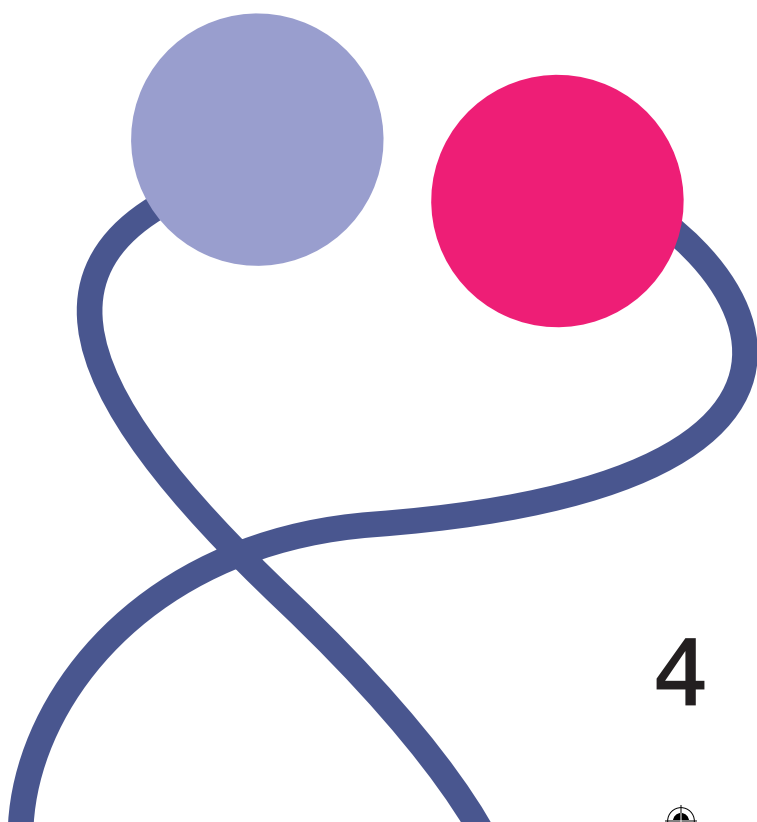
Det här materialet ger eleverna möjligheter att förstå koder, hur balansen fungerar och vilka konsekvenser olika handlingar kan få. Eleverna förväntas vara aktiva genom att vrida och vända på frågeställningar kring grundläggande värden som skapar och utvecklar vårt samhälle. Vi önskar att våra ungdomar växer upp till självständiga ansvarsfulla individer och hoppas att det här materialet kan vara ett bidrag i detta.

Lycka till!

*Jenny Sjöstedt och Karin Bergqvist
Projektledare Sanning & Konsekvens*

Innehållsförteckning

- 5   **Introduktion**
- 6   kapitel 1   **I lagens namn**
- 9   **kapitel 2   Brott & Straff**
- 13   kapitel 3   **Juridik & Jeopardy**
- 20   **kapitel 4   Etik & Moral**
- 24   **kapitel 5   Viktigt att vittna**
- 29   **kapitel 6   Chilla eller tjalla**
- 35   **kapitel 7   Mod & Civilkurage**
- 39   **kapitel 8   Kulturella spelregler**
- 44   **Länkar och källor**

Introduktion

● Det här är en lärarhandledning som innehåller övningar vars syfte är att öka ungdomars förmåga att ta ansvar och förstå olika handlingars konsekvenser genom att själva diskutera och ta ställning i relevanta frågor.

Lärarhandledningen bidrar till ökad kunskap kring värdegrundsfrågor, trygghet och demokrati. Dessa begrepp löper som en röd tråd genom materialet och skapar på så sätt en ökad förståelse för eleverna om hur olika processer är sammankopplade och ofta interagerar med varandra. Övningarna riktas till elever i högstadiet och gymnasiet.

Temaarbetet är upplagt i fem steg:

- Förarbete: Eleverna introduceras i ämnet genom att föra diskussioner kring filmade fall.
- Evenemangsdag: Myndighetspersoner, inbjudna talare och teaterpjäsen *Chilla eller tjalla* ingår i programmet.
- Fördjupningsarbete: Lärarhandledning – temaarbete i *Lag & Rätt för högstadiet och gymnasiet*.
- Presentationer: Eleverna visar upp och presenterar det arbete som de har utfört.
- Utvärdering: Elever, lärare och andra inblandade utvärderar temaarbetet.

Disposition

Alla kapitel börjar med en inledande presentation av ämnet och dess syfte, därpå följer olika övningar. Varje kapitel är beräknat till minst två lektionstillfällen med möjlighet att arbeta med extra uppgifter inom varje ämne. Extra uppgifterna ligger under rubriken "Plussa På" och de övningarna är särskilt lämpade för gymnasiet. Läraren kan arbeta igenom hela kapitlet eller välja de övningar som passar klassen. Tidsaspekten varierar beroende på vilket uppbygg läraren väljer.

För att förankra arbetet hos eleverna och samtidigt fånga upp vårdnadshavarnas intresse är övningarna utformade på så sätt att eleverna kan göra en presentation utifrån varje kapitel. Arbetet kan

visas genom att eleverna skapar en utställning, gör ett eget informationsmaterial eller sätter upp en teaterföreställning dit vårdnadshavare och övrig familj bjuds in. Presentationen av temaarbetet kan visas upp i skolan, på bibliotek, ungdomsgård eller på den lokala polisstationen.

För att underlätta orienteringen i materialet är övningarna markerade med olika symboler:

Diskussionssymbol – låt eleverna diskutera parvis, i smågrupper eller i helklass

Presentationssymbol – när materialet ska användas till en presentationsuppgift

Kopieringssymbol – när materialet ska kopieras upp till eleverna

Storbildssymbol – när materialet ska visas på en overhead, smartboard eller dylikt.

Handledningen är i första hand riktad till lärarna. Övningar att dela ut till eleverna är märkta med kopieringssymbol. Vissa övningar kräver tillgång till Internet.

På hemsidan finns alla övningar att ladda ner. Där finns även filmade fall och fler fördjupande övningar.

KAPITEL 1

I lagens namn

- 6 Inledning
- 7 Demokratin och "deras" lagar
- 8 Klassens egna lagar
- 8 Informationsfilm
- 8 Plussa På

Inledning

● Syftet med kapitlet är att introducera eleverna i Lag & Rätt genom att diskutera utifrån demokrati-begreppet: Varför har vi lagar, för vem har vi dem och vem är det som stiftar lagarna?

Demokrati är ett begrepp som syftar på en styrelseform där makten i en stat utgår från dess medborgare via allmänna och fria val. Sedan slutet av 1900-talet är demokrati det styrelseskick som råder i flest nationer i världen.

Det som avgör om en stat är demokratisk är bland

annat baserat på funktioner i landets valsysteem, vilka folkgrupper som har rösträtt och stabilitet vad gäller den yttersta makten. Som grund bygger demokrati på att alla medborgare har en serie fri- och rättigheter, de demokratiska fri- och rättigheterna.

De flesta demokratiska nationer har grundlagar för att förhindra att den politiska makten blir snedfördelad, till exempel genom att makten är delad mellan den verkställande makten, den lagstiftande makten och den dömande makten.

Demokratin och "deras" lagar

Diskutera följande frågor genom att börja med att reda ut begreppet demokrati.

Vad menas med demokrati och vad är utmärkande för om en stat är demokratisk eller inte?

Lagar i olika länder – hur ser det ut i världen? Fungerar det olika beroende på om landet är demokratiskt eller inte?

Varför tror du att det finns lagar?

Hur skulle Sverige fungera om det inte fanns några lagar? Hur skulle samhället se ut?

Tänk dig att någon annan än den lagstiftande makten skulle bestämma vilka lagar som ska gälla. Vem/vilka skulle det vara och hur skulle det bli då?

"Kompislagar" – vad är det? Kan man säga att kompislagar är demokratiska?

Sociala spelregler – de osynliga "lagar" som finns, vem bestämmer dem? Ge exempel på sociala spelregler. Vad är det för skillnad mellan sociala spelregler och demokratisk lag?

Vad menas med uttrycket "djungelns lag"?

Ge exempel på hur lagar kan se ut i olika kulturer, både i andra länder men även i grupper som Bandidos eller religiösa sekter. På vilket sätt formas dessa lagar?

Klassens egna lagar

Följande uppgift görs i mindre grupper och presenteras sedan i helklass.

Om ni skulle skapa ett nytt, eget samhälle: Vilka 10 lagar skulle ni införa?

Vilken typ av samhälle skapas genom dessa lagar? (finns det något styre som har rätt att bestämma över andra, är det demokratiskt, finns det stor frihet, krävs det någon slags polis som håller reda på lagarna?)

Vad är syftet med lagarna?

Vem avgör och hur avgörs gränsen för när en lag är överskriden? (Finns det till exempel motsvarande polis och/eller andra rättsvårdande myndigheter eller är det störst och starkast som bestämmer?)

När någon har begått ett brott, på vilket sätt avgörs straffet? Vem eller vilka avgör det och på vilka grunder?

Tas det någon hänsyn till om den som utsatts för ett brott känner sig nöjd med det utdelade straffet, det vill säga att den utsatte har fått upprättelse – känner sig kvitt?

Görs det något för att förebygga, se till att invånarna inte bryter mot lagarna? Vad i så fall?

Informationsfilm

Informationsfilm om *Lagar och regler* – Beatrice Ask berättar.

Finns att ladda ner på www.brottsrummet.se, under fliken Filmer. Filmen är cirka fem minuter lång.

Svara på följande frågor under filmen:

- Vem fattar beslut om nya lagar?
- Varför är lagar viktiga när man förebygger brott?
- Vilka brott är mer viktiga att förebygga än andra, enligt Beatrice Ask?
- Varför har inte Sverige dödsstraff?
- Varför tar det så lång tid mellan att ett brott har begåtts till att den som har begått brottet straffas?
- Hur kan skolan hjälpa till att förebygga brott?

PLUSSA PÅ

- Se filmen *Flugornas herre*.

Hur uppkom "lagar" i filmen, och varför var det just dessa regler?

Om klassen skulle ha hamnat i denna situation, vilka lagar och regler skulle ni införa?

Skulle ni införa straff om reglerna bröts? Vilken typ av straff skulle det vara?

Kapitel 2

Brott & Straff

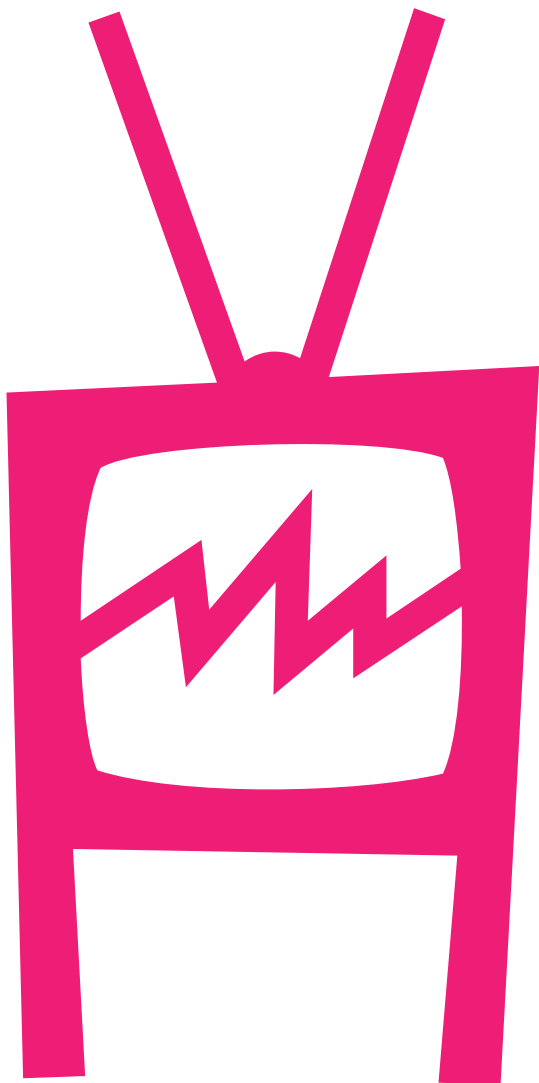
- 9 Inledning
- 10 Informationsfilm
- 11 Svea Rikes Lag
- 12 Vad händer när ett brott har begåtts?
- 12 Plussa På

Inledning

● Många ungdomar känner till mer om det amerikanska rättssystemet än det svenska genom filmer och Internet. Att ha kunskap kring hur en rättsprocess går till bidrar till ökad trygghet när det handlar om att våga anmäla och vittna vid brott.

När ett brott har skett och blivit polisanmält sätts en process i flera steg igång. Det är många olika aktörer inblandade i processen som polis, åklagare, socialtjänst och olika verksamheter som arbetar med att stödja brottsutsatta och vittnen.

Syftet med det här kapitlet är att eleverna ska förstå hur rättsprocessen – från brott till straff – hänger ihop. I kapitlet går vi stegvis igenom processen, från att ett brott blir begånget till en eventuell dom.

Informationsfilm

Informationsfilmerna är cirka fem minuter långa och finns att ladda ner på www.brottsrummet.se under fliken Filmer.

Professor i brott Jerzy Zarnecki, professor i kriminologi, berättar om ungdomsbrottslighet.

Svara på följande frågor under filmen:

- Varför begår killar oftare brott än tjejer?
- Vem är det som blir kriminell, är det på grund av arv eller miljö?
- Är risken större att man begår fler brott om man bor i en storstad jämfört med en mindre stad? Vad beror det på?
- Finns det några tecken under uppväxten som tyder på att man kommer att bli kriminell? Vilka, i så fall?
- Från vilken ålder är man straffmyndig?
- Finns det något samband mellan alkohol och ungdomsbrottslighet? Vad beror det på?
- Har ungdomsbrottsligheten blivit grövre?

Polisen och unga – Carin Götblad, länspolismästare i Stockholms län, berättar vad polisen gör för att förebygga brott.

Svara på följande frågor under filmen:

- I vilka situationer ska man ringa till polisen?
- Vad ska man göra om man ser ett brott begås?
- Vad kan skolan göra för att förebygga brott? Vad tycker du att skolan kan göra?
- Vad gör polisen för att förebygga ungdomsbrottslighet? Vad tycker du att polisen ska göra?
- Vad händer om man som ungdom hamnar i brottsbelastningsregistret?
- Vad händer om en ungdom åker fast för polisen?

Svea Rikes Lag

Diskutera två och två kring följande frågor:

Vem bestämmer om ett brott är brottsligt eller inte? Är det kompisar, föräldrar, religion eller Svea Rikes Lag?

Är mobbning ett brott?

Hur skiljer sig brott och straff i Sverige jämfört med andra länder? Ge exempel.

Tänk dig att din skola skulle ha bestämt konsekvenser för vissa saker som man har kommit överens om inte ses som ett schysst beteende. Din skola anser sig genom detta ha hittat en bra balans i att ett felaktigt handlande får en rimlig konsekvens. Det finns en oförrätt och ett straff.

Exempel:

Oförrätt: Sen ankomst till en lektion. **Straff:** Att bära simfötter (om det är vinter) eller pjäxor (om det är sommar) under en dag.

Oförrätt: Prata under en lektion. **Straff:** Att under två dagar vara bedövad på samma sätt som hos tandläkaren, vilket gör att tungan hänger och det går inte att prata rent.

Oförrätt: Inte ha gjort läxan. **Straff:** Att bli tvingad till att använda en parfym med doft av bajs under en hel dag.

Skulle denna typ av straff/konsekvens vara bättre eller sämre än samhällets straff/påföljder?

Vilken effekt skulle det ge?

Är det någon skillnad mellan denna typ av straff och exempelvis påföljden ungdomstjänst (där domen finns registrerad i brottsbelastningsregistret i tio år)?

Tror du att den som blivit utsatt för oförrätten känner sig kvitt, att oförrätten är utjämnad i förhållande till det utdelade straffet?

Diskutera fram andra typer av oförrätter som kan förekomma i skolan och sätt egna rimliga straff av handlingar som ni inte vill ska förekomma i skolan, konsekvenser som ger effekt.

Hur skulle det fungera i samhället?

Vem skulle bestämma straffen?

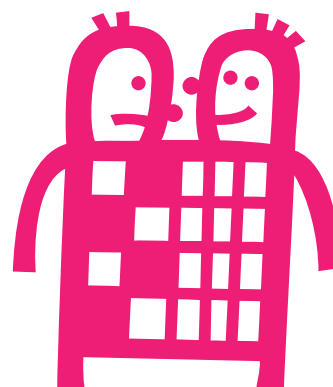
Kan det fungera i mindre system som i skolan, eller ett gäng? Hur blir det i det stora samhället?

Om någon döms till fängelse, hur blir det med upprättelsen?

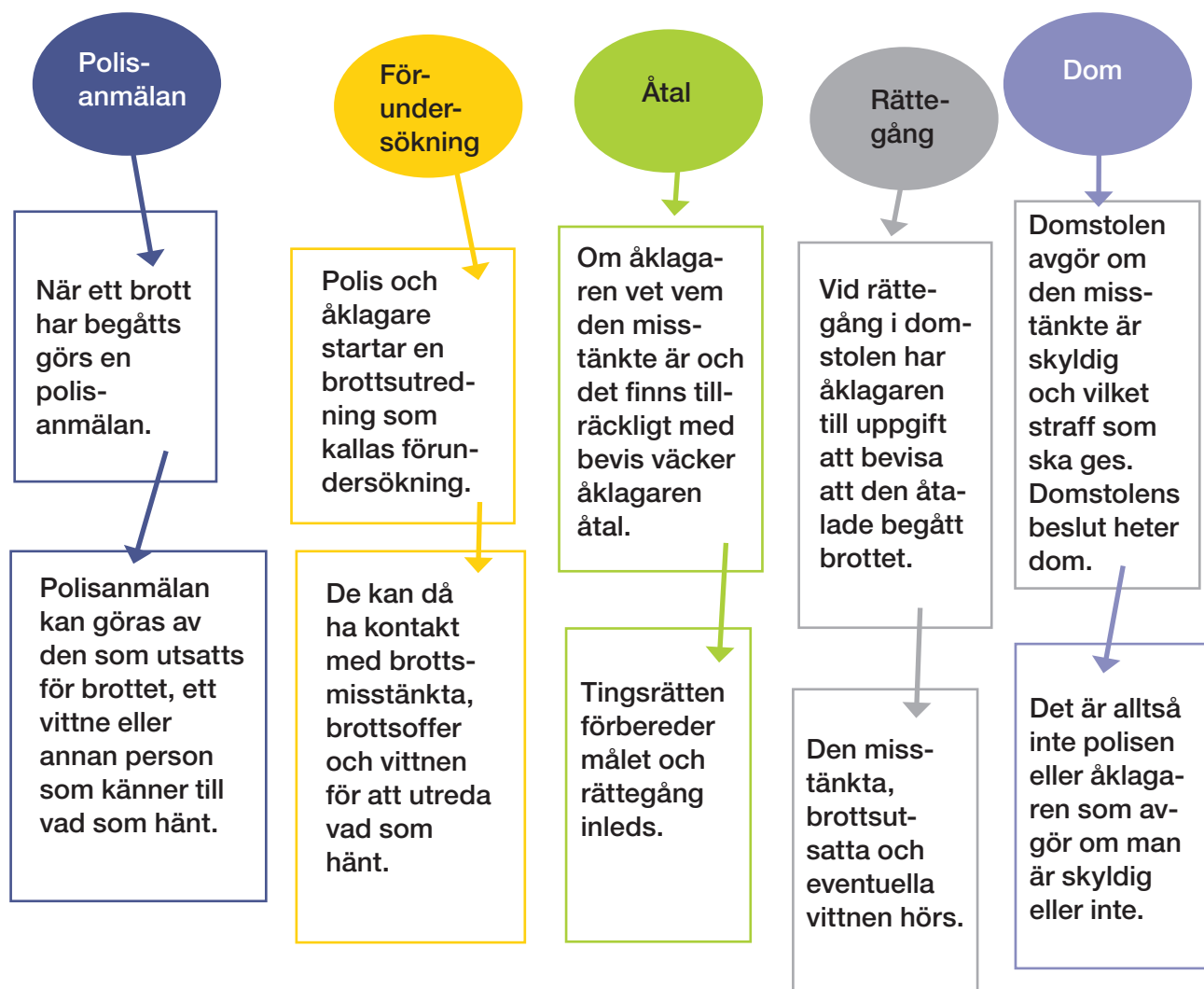
På vilket sätt kan vårt domstolssystem ge en känsla av upprättelse?

Vad händer när ett brott har begåtts?

Börja med att titta på *Brottsfallet*, finns att ladda ner på www.brottsrummet.se. Svara på frågorna som ställs i programmet.

 När ett brott har begåtts startar en rättsprocess med flera steg, där olika myndigheter och personer är inblandade. Nedan finns en förenklad version av stegen och hur dessa kan se ut. För mer information om vad som händer med de inblandade under och efter rättsprocessen besök www.rattegangsskolan.se

Gå igenom varje steg i rättsprocessen och låt sedan eleverna sätta ihop en teaterpjäs där stegen spelas upp i olika sketcher. Ett brott begås, en polisanmälan upprättas, en förundersökning inleds, åtal väcks och en rättegång sätter igång. Välj själva vad domstolens utgång ska bli. Skyldig eller oskyldig, vilken påföljd utdelas?

PLUSSA PÅ:

- Läs Siw Widerbergs *Ge hit mobilen* Rabén & Sjögren 2002. En sann berättelse om två unga killar som berättar om när de började råna andra och hur de åkte fast.
- Se fler informationsfilmer om ungdomsbrottslighet på www.brottsrummet.se, under fliken Filmer.
Forska om brott – Jan Andersson
Sexualbrott – Josefin Grände

Kapitel 3

Juridik & Jeopardy

- 13 Inledning
- 14 I rättssalen
- 17 Jeopardy
- 19 Informationsfilm
- 19 Plussa på

Inledning

● För att förstå hur en rättegång går till är det bra att först veta vilka som finns i rättssalen och vem som gör vad. I följande kapitel får eleverna bland annat lära sig vad mened är, vad en åklagare gör och hur länge man får sitta anhållen.

Att bli dömd för brott som ung kan få konsekvenser som många ungdomar inte känner till eller tänker på. En ungdom som döms till ungdomstjänst

finns med i brottsbelastningsregistret i tio år vilket kan innebära svårigheter att få arbete och bostad i framtiden.

Genom att lära sig juridiska termer och definitioner kommer eleverna att få en övergripande kunskap i ett rättsförfarande. Kapitlet innehåller också en tävling i Jeopardyform, där det är läraren som ger svaren och eleverna som ställer frågorna!

I rättssalen

Överst i bild sitter domare, protokollförare och nämndemän.

Till höger i bild sitter den tilltalade samt dennes försvarare.

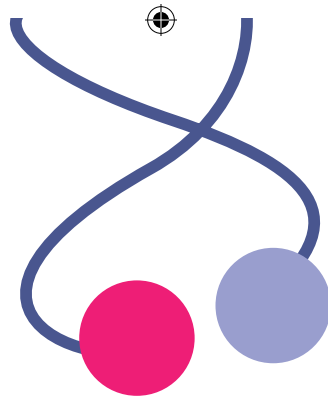
Till vänster i bild sitter åklagaren samt målsägande med eventuellt biträde eller stödperson.

I mitten utav rummet sitter vittnet under dennes förhör.

Skissen är hämtad från
www.brottsoffermyndigheten.se
Bild: Kombimarketing AB

NAMN/TITEL	VAD ÄR	KOMMENTAR
Målsägande (målsägare)	Den som har blivit utsatt för brott.	Det är åklagaren som för målsägandes talan. Som målsägare har man rätt till ett målsägandebitråde.
Gärningsman	Den som begått en brottslig gärning eller som på grund av sin starka medverkan i brott kan anses delaktig i brottet som medgärningsman.	På medeltiden betydde ordet gärningsman hantverkare. Innan dom har fallit är benämningen misstänkt.
Vittne	Den som sett eller hört något om ett brott.	Vittnen kan få stöd av Brottsoffrjurens vittnesstödjare som finns vid varje tingsrätt.
Målsägandebitråde	Ett biträde som kan utses av allmän domstol för den som har drabbats av ett brott.	Målsägandebitrådet är i de flesta fall advokat eller biträdande jurist vid en advokatbyrå.
Åklagare	Den som bestämmer om den anklagade ska bli åtalad eller inte samt den som frågar ut den åtalade under rättegången.	Är en jurist som leder en polisutredning och för det allmännas talan i brottmål.
Advokat	Den som försvarar den åtalade i domstolen.	Är en jurist som ger rådgivning och andra juridiska tjänster eller hjälper en klient inför domstol och myndighet.
Nämndeman	Nämndemännen är lekmän. Det innebär att de inte är utbildade jurister utan har helt andra yrken. Deras uppgift är att ge råd till domaren.	De nomineras av de politiska partierna och meningen är att de ska vara vanliga människor med sunt förnuft och med erfarenhet från olika områden som kompletterar den lagkunnige domarens juridiska kunskap.
Rättsväsendet	Med rättsväsendet menar man de myndigheter som upprätthåller lagen. (Åklagar-, Ekobrotts- och Brottsoffermyndigheten, Polis Rättsmedicinalverket, Kriminalvården, Sveriges Domstolar och Brottsförebyggande rådet).	Justitiedepartementet ansvarar för rättsväsendets myndigheter.
Förundersökning	Den undersökning som startar när ett brott misstänks ha begåtts och som kräver vidare utredning.	Förundersökningen leds oftast av en åklagare.
Anhållande	Anhållande är ett tillfälligt frihetsberövande i väntan på häktning.	Beslut om anhållande fattas av en åklagare.
Tingsrätt	Den första instansen/domstol i rättegångsprocessen.	Den andra instansen/domstol heter Hovrätten och den tredje Högsta domstolen.
Allmän vittnesplikt	Betyder att man är skyldig att vittna i domstol om åklagaren eller den misstänkte och hans försvarare anser att det behövs.	Man kan alltså inte bestämma själv om man vill vittna eller inte. Undantag görs bara om man till exempel är nära släkt med den åtalade.

NAMN/TITEL	VAD ÄR	KOMMENTAR
Mened	Ett brott där man efter att ha avlagt ed/löfte under en rättegång lämnat osanna uppgifter eller inte berättat hela sanningen.	Mened leder normalt till fängelse.
Övergrepp i rättssak	Är ett brott som utförs av någon genom att hota annan person för att förhindra denne att medverka i en rättegång till exempel genom att med våld eller hot om våld.	Det här är ett brott som polis, åklagare och domstol ser allvarligt på. Ingen ska skrämmas till tystnad.
Brottsbelastningsregistret	Om du har begått ett brott och blivit dömd för det registreras det i belastningsregistret.	Hur länge markeringen finns kvar beror på vilken påföljden blev av brottet. För dömda ungdomar är tiden mellan 5-10 år.

Vilka av dessa begrepp hade du hört talas om innan?

Kände du till begreppen så som de är beskrivna här, eller har du lärt dig något nytt?

Öva in begreppens betydelse och utmana sedan klasskamraterna i Jeopardy!

Jeopardy

Från brott
till straff

I lagens namn

I rättssalen

100

100

100

200

200

200

300

300

300

400

400

400

500

500

500

Utslagsfråga

Till läraren: Visa spelplanen på storbild. Övningen går till som på TV. Eleverna väljer kategori och valör, läraren läser svaret och eleven ställer frågan. Kryssa över den aktuella frågan/valören efter varje rätt svar.

Kategori: Från brott till straff

100: Svar: Så kallas den som har begått en brottslig gärning eller som anses som delaktig i brottet.

Fråga: Vad är en gärningsman?

200: Svar: Så kallas den som har blivit utsatt för ett brott i polisanmälan eller vid rättegången.

Fråga: Vad är en målsägande?

300: Svar: En jurist som försvarar den åtalade i domstolen.

Fråga: Vad är en advokat?

400: Svar: En jurist som leder en polisutredning och för det allmännas talan i brottmål.

Fråga: Vad är en åklagare?

500: Svar: Register som talar om vilket brott och vilken påföljd som en person har blivit dömd till.

Fråga: Vad är brottsbelastningsregistret?

Kategori: I lagens namn

100: Svar: Myndigheter som upprätthåller lagen.

Fråga: Vad är rättsväsende?

200: Svar: En undersökning som startar när ett brott misstänks ha begåtts och som kräver vidare utredning

Fråga: Vad är en förundersökning?

300: Fråga: Det betyder att man är skyldig att vittna i domstol om åklagaren eller den misstänktes försvarare anser att det behövs?

Svar: Vad är allmän vittnesplikt?

400: Svar: Ett brott som utförs av någon genom att hota annan person för att förhindra denne att anmäla ett brott eller medverka i en rättegång.

Fråga: Vad är övergrepp i rättssak?

500: Svar: Ett brott som betyder att någon som svurit vittneseden lämnar osanna uppgifter vid en rättegång.

Fråga: Vad är mened?

Kategori: I rättssalen

100: Svar: Någon som sett eller hört något om ett brott.

Fråga: Vad är ett vittne?

200: Svar: Det är benämningen på den första instansen i rättegångsprocessen.

Fråga: Vad är tingsrätten?

300: Svar: Så kallas ett tillfälligt frihetsberövande i väntan på häktning.

Fråga: Vad är anhållande?

400: Svar: De är vanliga människor, inte utbildade jurister, men som sitter med i samband med rättegång.

Fråga: Vad är nämndeman?

500: Svar: Ett biträde som utses till den som har drabbats av ett brott.

Fråga: Vad är ett målsägarbiträde?

Utslagsfråga:

Svar: Kan beskrivas som förvirring och kaos i brist på lagar eller statlig styrning.

Fråga: Vad är anarki?

Utmana föräldrarna i Jeopardy! Låt eleverna göra ett eget Jeopardy.

Informationsfilm

Titta på informationsfilmen *Påföljden ungdomstjänst*, där Anna Näfver från socialtjänsten i Tyresö berättar om ungdomstjänst. Filmen är cirka fem minuter lång och finns att ladda ner på www.brottsrummet.se, under fliken Filmer.

Svara på frågorna under filmen.

- Vad gör socialtjänsten när en ungdom har begått ett brott?
- Blandas föräldrarna in?
- Vilka olika sorters straff finns för ungdomar?
- Vad innebär straffet ungdomstjänst?
- Vad innebär ett påverkansprogram?
- Vilka är de vanligaste brotten som ungdomarna i Tyresö blir dömda för?
- Hur länge finns man kvar i brottsbelastningsregistret om man blivit dömd?

PLUSSA PÅ

- Titta på *Rättegångsskolan på webben*, www.rattegangsskolan.se
- Gör studiebesök vid en rättegång eller på polisstationen.

Kapitel 4

Etik & Moral

- 20 Inledning
- 21 Mänskligt värde
- 22 Mustafas dilemma
- 23 Rätt eller fel?
- 23 Plussa På

Inledning

● *Vad betyder egentligen etik och moral?*

Moral används som sammanfattning av de beteenden som överensstämmer med gott uppförande för en människa, en grupp eller ett kollektiv av människor. Med det menas att en person eller ett samhälle kan bete sig på ett visst sätt som personer runtomkring uppfattar som rätt och riktigt. Ett exempel kan vara att det anses som dålig moral att ljuga och att stjäla.

Etik är en moralvetenskap, den del av filosofin som söker besvara frågor som ”vad är det goda”,

”vad är det rätta”, ”hur bör man bete sig”. Om man ska säga det på ett enklare sätt är det som en uppsättning regler för uppträdande och förhållningsätt.

Som exempel: Vad är det goda? Det kan vara att hjälpa en annan människa. Vad är det rätta? Det kan vara att vittna när man har sett något. Hur bör man bete sig? Vara en god vän och medmänniska.

I det här kapitlet diskuteras värden, dilemman, rätt och fel. Syftet är att skapa en förståelse kring Etik & Moral.

Mänskligt värde

För att kunna balansera etik och moral i förhållande till varandra behöver diskussionen utgå från att alla människor har ett värde.

Exempel på hur beslutande organ har formulerat sig kring det mänskliga värdet.

**Ur FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna, ART 1:
Alla människor är födda fria med lika värde och rättigheter. De är rustade med förnuft och samvete och bör handla mot varandra i en anda av broderskap.**

Ur Regeringsformen (RF 1 kap, 2 §):

Den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet.

Är alla lika mycket värda?

Vad är ett mänskligt värde?

Skiljer sig människans värde från djurens?

Kan man förlora sitt mänskliga värde?

Om det finns mänskliga rättigheter, finns det då även mänskliga skyldigheter? Vilka är de?

Mustafas dilemma

Läs upp följande dilemma för klassen, en del i taget. Låt eleverna svara på frågorna innan nästa del två fortsätter. Avsluta med att eleverna gör ett eget slut på dilemmaet.

Del 1: Mustafa kommer cyklande på väg hem från skolan. Utanför grillen ser han hur Jonas slår till Steven i magen. Mustafa kastar sig av cykeln och springer fram till killarna. Han höjer sin...

Vad gör Mustafa?

Vad skulle du göra i den här situationen?

Skulle du handla på ett annat sätt om rörde sig om tjejer istället?

Del 2: Dilemmat fortsätter: Mustafa höjer sin hand och slår till Jonas...

Är det okej att Mustafa slår Jonas för att hindra honom till att slå Steven?

Vad gör en handling moraliskt försvarbar? Vad är det goda? Vad är det rätta? Hur bör man bete sig?

Del 3: Dilemmat fortsätter: Mustafa höjer sin hand och slår till Jonas cykel. Cykeln ramlar och Jonas slutar att slå Steven och går istället fram till Mustafa...

Låt eleverna skriva sin egen fortsättning på historien genom att utgå från följande frågor:

Vad händer mellan Jonas och Mustafa?

På vilka olika sätt kan killarna hantera situationen? Utgå från varje persons situation.

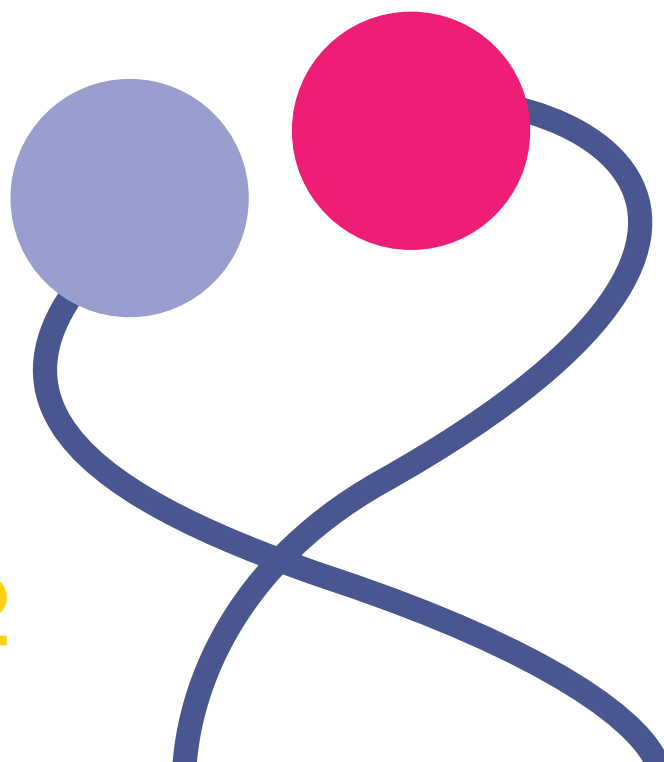
Vad är det rätta? Hur bör man bete sig?

Diskutera den egna fortsättningen i mindre grupper. Låt gruppen enas om ett gemensamt slut där de tar hänsyn till alla tre killar i historien, redovisa i helklass.

Läs om hela historien men byt ut karaktärerna till tjejer. Förändras diskussionen?

Rätt eller fel?

Diskutera i mindre grupper.

Vad gör oss moraliskt upprörda?

Vad gör en handling/regel/praxis rätt? Vem avgör vad som är rätt och fel? Som till exempel: någon fuskar på ett prov och någon annan i klassen ser detta och talar om det för läraren, vem har då gjort rätt/fel? Den som fuskade eller den som talade om det?

Har ungdomar och vuxna olika gränser? Finns det olika gränser för tjejer och killar? Finns det olika gränser beroende på var man bor eller vad man har varit med om tidigare i livet?

Hur går det till när "djungelns lag" (egenskapade lagar som till exempel kompislagar) växer fram? Varför uppstår olika regelsystem i olika grupper?

Mobbning – var går gränsen för vad som är mobbning och vad som bara är "på skoj"? Är det den som känner sig mobbad som sätter gränsen eller den som mobbar? Är mobbning brottsligt?

"Jag lydde bara order" Vad innebär det? Är handlingar som någon beordrats att utföra etiskt försvarbara? Till exempel de handlingar som utfördes av fångvaktarna på Guantanamo.

Vilket ansvar har jag för mina medmänniskor? Har jag något ansvar om jag exempelvis ser ett bråk på bussen? Vilket ansvar har jag om en kompis berättar att hon/han blir slagen hemma?

Är det rätt att släppa ut minkar från minkfarmar? Vad blir konsekvenserna av det?

Är det rätt att stjäla mat för att ge till dem som svälter?

PLUSSA PÅ

- Låt eleverna skriva egna dilemman där etik och moral i olika situationer skildras och låt dem hålla i en lektion för varandra/föräldrar/andra klasser.

- Elever och lärare spånar kring ämnet *Etik & moral* för att göra en egen utbildningsserie eller föreläsning att presentera för varandra/föräldrar/andra klasser. Variera innehållet med ren information, övningar, bikupor och egna exempel.

Kapitel 5

Viktigt att vittna

- 24 Inledning
- 25 Såg du något?
- 26 Att utsättas för ett brott
- 28 Plussa På

Inledning

”Jag såg inget, jag har inte hört något, jag vill inget säga.”

● Vittnen har en viktig roll i rättsprocessen för att brott ska kunna bevisas. Media målar ofta upp en bild av att det kan vara farligt att vittna och vi hör sällan talas om goda exempel. Vår svenska rätts-säkerhet hotas när vittnesutsagor ändras eller vittnen skräms till tystnad.

Syftet med det här kapitlet är att öka förståelsen kring vilka konsekvenser ett brott kan få för den brottsutsatta, vikten av att vittna samt hur man ska kunna stödja den som utsatts för brott eller blivit vittne till ett brott.

Såg du något?

Diskutera följande dilemman:

Dilemma 1: Du är på väg till skolan och ser någon bryta upp ett fönster på ett hus i ett försök att göra inbrott. Personen ser ut att vara i din egen ålder, men det är ingen som du känner igen. Vad gör du?

Dilemma 2: Du är på väg hem från skolan och ser två män i 25-års ålder försöka dra in en tjej i klassen över dig i en bil. Männen ser vältränade och hotfulla ut. Vad gör du?

Hur man väljer att agera om man exempelvis passerar någon som blir rånad kan vara helt avgörande för händelsens utfall. Låt eleverna svara på frågorna enskilt eller i mindre grupper. Redovisa i helklass genom att lista elevernas svar på blädderblock.

Vad kan du göra om du ser ett brott begås och på vilka olika sätt kan ditt handlande spela roll?

Vilka effekter kan det bli av att :

- tjalla?
- vara feg och inte göra något?
- falla för grupptricket?
- ringa polisen?
- hämta en kompis/vuxen?
- lämna vittnesuppgifter?

Varför ska man vittna?

Vad gör att ungdomar inte vill vittna?

Vad behövs för att få fler ungdomar att vilja vittna?

Hur ser inställningar och attityder ut bland ungdomar till att vittna?

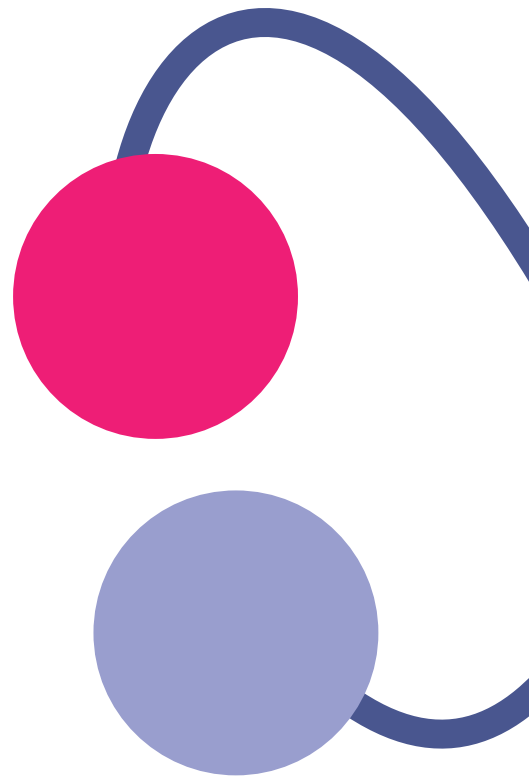

Hur kan samhället (polis, rättsväsende, socialtjänst, skola, andra vuxna) ta hand om vittnen och brottsutsatta på bästa sätt?

Vilket stöd skulle behövas finnas för att öka tryggheten för en ungdom som blivit utsatt för brott eller vittne till ett brott?

- Vad kan skolan göra?
- Vad kan föräldrar göra?

Att utsättas för ett brott

Att utsättas för ett brott eller bli vittne till ett brott kan medföra känslomässiga reaktioner. Ibland kommer reaktionen en tid efter händelsens inträffande. Hur en brottsutsatt eller ett vittne reagerar är individuellt.

Vilka reaktioner tror du att brottsutsatta och vittnen upplever efter brottet? Låt eleverna komma med förslag och lista exempel på reaktioner som de känner till.

Här beskrivs några vanliga reaktioner som brottsutsatta upplever:

Overklighetskänsla

Många upplever att den första tiden efter att ha utsatts för brott kan kännas överklig. En del upplever även en känslomässig tomhet och det kan vara svårt att i detalj minnas det som du har varit utsatt för, det känns ofattbart. Det kan vara både svårt att berätta om händelsen och att ta emot information. Efter ett tag brukar dock händelseförloppet klarna och det blir lättare att berätta.

Minnesbilder

Efter att ha drabbats av ett brott är det vanligt att återvända till brottstillfället i tankarna. Händelseförlopp och minnesbilder ”spelas upp” om och om igen. Det upplevs ofta som mycket obehagligt och kallas för ”flash backs”.

Oro och koncentrationssvårigheter

Brottsupplevelsen kan leda till en känsla av oro och ökad sårbarhet. Oron kan leda till koncentrationssvårigheter och irritation.

Sömnsvårigheter

För många är det svårt att somna då man tänker på det som hänt och när man väl har somnat är det vanligt att man drömmer om händelsen eller brottet. Det är också vanligt att vakna flera gånger per natt. Om sömnen är dålig en längre tid leder det ibland till att man blir lättirriterad och trött.

Skuld

Att känna skuld över det som hänt är mycket vanligt. Behovet av att finna en förklaring till brottet och varför det drabbat just mig kan leda till självanklagelser. Det är då vanligt att ifrågasätta sitt agerande för att på det sättet undvika att det skulle kunna hända igen. Exempel på vanliga tankegångar är; ”Om jag inte hade...” ”Om jag istället...” ”Jag borde...”.

Det är viktigt att komma ihåg att du inte har någon skuld i att du har drabbats av ett brott. Det är gärningsmannen som bär ansvaret för det inträffade.

Ilska

Att känna ilska mot gärningsmannen är en fullt normal och vanlig reaktion, ofta upplever brottsutsatta både hat- och hämndkänslor. Det är viktigt att ge uttryck för känslorna utan att för den skull låta dem förvandlas till hämndaktioner. Att bearbeta upplevelsen är en krävande process som behöver få ta tid. Det är inte ovanligt att människor i en krissituation upplever ilska flera gånger under bearbetningen.

Rädsla

Många brottsutsatta upplever rädsla i någon form. Rädslan kan leda till att man inte vågar gå ut eller vara ensam hemma. Många blir rädda för situationer som påminner om brottsituationen och upplever även en försämrad grundtrygghet samt ökad misstänksamhet mot andra människor.

Stress och fysiska besvär

Att känna stress är vanligt i krissituationer då situationen kan vara både oklar och svår att greppa. Humörsvängningar, depressiva besvär och ångest kan vara symtom på det. Vissa drabbas av kraftiga humörsvängningar och känner sig ena stunden fullt ”normala” för att sedan drabbas av raseri. Även olika former av depressiva besvär och ångesttillstånd kan förekomma. De psykiska reaktionerna kan i vissa fall även leda till eller finnas i kombination med fysiska problem som till exempel; minskad aptit, huvudvärk, magproblem, svettningar med mera.

Informationen är hämtad från www.stockholm.se/farsta/viktigtattvittna

Råd

Prata med andra människor. Det kan vara svårt och upp slitande att tala om det som hänt, men det är oftast väldigt bra att få dela upplevelser, tankar och känslor med någon annan. Ofta är det lättare att förstå vad som hänt om man får hjälp med att strukturera tankarna i ett samtal. Hjälp finns att få hos *Stödcentrum för unga brottsoffer* eller hos *Brottsofferjourerna*.

Förklara för din omgivning. Familj och andra i din omgivning kan ha svårt att förstå brottsutsattas reaktioner och blir oroliga. Det är bra att berätta för dem om vad som hänt. Genom att berätta om de känslor och reaktioner händelsen för med sig kan förståelse och uppbackning från omgivningen öka.

Sök hjälp. Blir situationen så svår att den inte går att hantera kan professionell hjälp sökas. Hjälp finns att söka på vårdcentral, husläkare, företagshälsovård eller en psykiatrisk öppenvårdsmottagning.

Kom ihåg att de flesta reaktioner bara är tillfälliga och att de flesta människor återhämtar sig och kan återgå till ett normalt liv.

PLUSA PÅ

- Bjud in verksamheter som stödjer unga brottsoffer som till exempel Brottsofferjouren eller Stödcentrum.
- Rollspel: Hitta på en situation där ett brott begås. Spela upp händelsen i mindre grupper. Prova att spela gärningsman, brottsutsatt – byt roller så eleverna spelar både gärningsman och brottsutsatt.

Hur kändes det?

Var det någon skillnad mellan de olika rollerna?

Kapitel 6

Chilla eller tjalla

- 29 Inledning
- 30 Martin Luther King
- 31 Var det värt det?
- 34 Vad skulle du göra?
- 34 Plussa på

Inledning

● I Sverige har vi demokrati som politiskt system. Utmärkande för en demokrati är till exempel att individen har många rättigheter som yttrandefrihet, religionsfrihet och rätt till en opartisk rättegång.

Det här kapitlet syftar till att eleverna ska se och förstå sin egen roll i samhället och som medmänniska. Insikten om att ”jag spelar roll, min insats har ett värde” kan vara helt avgörande för att hjälpa en annan människa i en sårbar situation. Att ta ansvar som medmänniska bidrar till ökad trygghet i samhället.

Har man uppfattningen att demokrati rullar på av sig självt utan att man behöver agera för att upprätthålla den kan det hända att man istället deltar i att göra demokratin svagare. Det är vi som är demokratin, det är vi som måste se till att den bevaras.

I det här kapitlet tar vi oss också en titt på hur medias rubriker och rapportering leder till en uppfattning av att det alltid är farligt att vittna.

Martin Luther King:

”Tragedin i världen är inte de onda människornas brutalitet utan de goda människornas tystnad.”

Vad menade Martin Luther King när han sade det här?
Diskutera kring citatet.

30

Var det värt det?

År 2008 intervjuade radioprogrammet Kaliber 15 ungdomar som trots hot har fullföljt processen. Deras historia slår håll på myten om att det är farligt att vittna. Du kan lyssna på programmet eller läsa hela artikeln via följande länk:

www.sr.se/sida/artikel.aspx?programid=1316&artikel=2395707

Här följer ett sammandrag:

Var det värt det?

I Kaliber har vi sökt upp några av de ungdomar som borde vara Sveriges räddaste.

■ De borde vara stukade och oroliga och märkta. Och tysta. Det är i alla fall så de brukar beskrivas av oss som jobbar med press, radio och tv. Och det är så många tror att de har det. Det är därför vi har sökt upp dem. Hur andra tror att de har det och hur andra tror att de tänker och lever – spelar nämligen roll.

Det är i Malmö vi börjar. Hemma hos Hanna och hennes mamma Åsa Mårtensson. Och de två kattungarna. Vi börjar i det mörka. Och hemska.

Hanna har varit med om något som är en ung människas – och en förälders mardröm.

– Det är nog det värsta man kan vara med om. De slog mig och tog min mobil och sparkade mig, och kletade in mig med tandkräm i ansiktet och tog bilder och så.

Förra sommaren misshandlades hon – och hotades sedan till livet för att inte berätta vad som hänt.

– Så är det en tjej som håller en mobilkamera och filmar under tiden som hon slår på mig. När de känner att de är klara drar de upp mig och säger till mig att jag ska gå.

Vad sa de skulle hända om du berättade för någon?

– Att de skulle döda mig eller att de skulle skicka på någon annan som skulle göra det.

Hannas mamma, Åsa Mårtensson:

– Hon berättade nog inte så mycket mer utan bara skrek att vi inte skulle polisanmäla det.

Hur gammal var du när det här hände?

Hanna igen:

– Jag skulle fylla 15.

Inträngd i ett hörn

– De sa att tar du inte tillbaka anmälan så kommer vi att slå ihjäl dig.

■ Det här är Kim Nilsson från Öckerö. Och hans berättelse.

– Eftersom de vet vem jag är och jag vet vilka de är så vet jag att de kan hitta mig om de vill.

Kim utsattes för samma slags brott som Hanna. Först blev han misshandlad. När det anmäldes blev han hotad för att ta tillbaka sin berättelse.

– Jag blev skiträdd helt enkelt, jag kan inte beskriva det på något annat sätt. Man blir inträngd i ett hörn, man kan inte komma ut. Man blir liten, man blir så liten att de lätt kan trampa på en.

Hot mot rättssamhället

De har utsatts för *Övergrepp i rättssak* – att hotas för att inte berätta om ett brott. Ett brott som blivit allt vanligare – framför allt bland unga – och allt mer uppmärksammat.

Citat från nyhetssändningar:

”Här hemma i Sverige blir hot mot vittnen allt vanligare. På bara fem år har antalet fall av övergrepp i rättssak som det heter fördubblats i de svenska domstolarna”

”Vi börjar med att berätta att en kvinna hittats svårt misshandlad i Hägersten. Hon har också tidigare utsatts för misshandel efter att ha vittnat i en mordrättegång och hon ingår i ett av polisens skyddsprogram”.

Förra sommaren tog debatten om hot och våld mot den som berättar om ett brott fart på allvar. I media, i politiken. En ung kvinna i Hägersten misshandlades, hotades och blev utsatt för mordförsök. Hoten och riskerna att berätta om brott diskuterades överallt. Vi ska återkomma till det. För allt är inte som det ser ut.

Händer det verkligen någonting efteråt?

Vi har följt femton unga brottsoffer som gjort det som så många uppenbarligen är rädda för. De har utsatts för brott, de har hotats för att inte anmäla – men de har ändå gått igenom anmälan, förhör och rättegång. De har nått fram till det som förövarna ville undvika: en fällande dom.

Vad känner de efteråt? Vad fick dem att orka? Är de fortfarande oroliga? Händer det som de var rädda för? Utsattes de för hämnd? Var det värt det? Och vem är det som är räddast egentligen?

Föräldrarna är räddare än sina barn

Ungdomar är rädda, men föräldrarnas rädsla är nästan ett lika stort problem. 58 av 70 poliser har det senaste året varit med om att föräldrarnas oro gjort att en ung människa inte stått fast vid sin berättelse om brott. Föräldrarna bäddar alltså för att hoten ska få effekt. De har en del av ansvaret för att antalet hot ökar. Om unga tar tillbaka sin anmälan så lönar det sig ju.

Ungdomspolisen Even Magnusson:

– Så är det faktiskt, det är jättemånga föräldrar som säger att det här ska inte mitt barn vara med om, punkt slut. Det är inte så lätt att argumentera mot det.

– Där lägger vi jättemycket av vår tid, på de här föräldrarna. Att övertala dem, träffa dem. Försöker förklara vikten av det här, och vikten av hur en förälder ska vara.

Ingen hade polisanmält dem

Många hot går alltså aldrig till åtal för att föräldrarna är rädda. Men hur är det med de femton unga som vi följt – som faktiskt tagit sig igenom hela rättsprocessen. Vilken roll har deras föräldrar haft? Jo, precis den motsatta. Det är föräldrarna som gjort att det blivit något.

– Jag tycker att det är en självklarhet som förälder, att visa sina barn att det är så här man gör. För en stund sedan hörde du hur då fjortonåriga Hanna kom hem slagen, sparkad, nerspottad, förnedrad och skrek till sin mamma Åsa Mårtensson att inte polisanmäla. Men Åsa gjorde inte som hon sa.

Kommer du ihåg varför du tänkte att du inte ville polisanmäla?

– På grund av att jag hade det i mitt huvud att de skulle döda mig.

Var det självklart för dig att gå emot din dotters vilja?

Hannas mamma, Åsa Mårtensson:

– Ja, det var det. Jag visste vilka tjejerna var och jag tänkte att någon måste få stopp på dem. Och markera att de gjort fel, jag visste att de gjort så här mot andra men ingen har polisanmält dem. Din dotter beskriver dig som världens jobbigaste mamma, men att det är något bra.

– Ja, det är så, jag är vuxen och hon är barn och man kan inte bara vara kompis med sina barn, man måste vara vuxen också.

Vadtänker du idag om att din mamma fick sin vilja igenom och att ni polisanmälde och det blev en dom? Hanna igen:

– Tack så mycket! Om inte hon hade gjort det vet jag inte om jag hade stått på den plats jag står idag.

En myt att det är farligt att vittna

Några av de femton unga i vår undersökning har hotats flera gånger. Det har varit tungt och jobbigt. Ett fall av skadegörelse kan kanske kopplas till anmälan. Men ingen har utsatts för våld för att de anmält.

Mia Sandros är jurist och arbetar ofta som målsägandebiträde – alltså stöd för ett brottsoffer. Hon jobbar två trappor upp i centrala Göteborg.

– Tack vare rapporteringen i media senare år tror jag att många har uppfattningen att det alltid är farligt att ställa upp som vittne eller målsägande i en rättegång, att man automatiskt utsätts för trakasserier. Och det är helt klart en myt. Har du varit med om att hot mot en ungdom blir verklighet?

– Nej, det har jag faktiskt inte. Ofta handlar det om våld eller till och med hot om livet och det har jag i mina mål inte varit med om att det satts i verket. Men det innebär förstås inte att det inte händer.

Press, radio och tv ger en skev bild av brottslighet. Rubrikerna lyder: hotad till tystnad, rädda vittnen. Det skapar rädsla, skriver ungdomspoliser från Stockholm, Malmö, Västerås, Sundsvall och Göteborg. Så vi tar oss bakom en av rubrikerna. En historia bakom debatten om rädsla, hot och farligheten att vittna.

Det ni hörde lite om för en stund sedan – nyheten från förra sommaren.

”Den 24-åriga kvinnan blev slagen och fick en halsduk hårt lindad runt halsen. Någon spredde ordet ”död” på hennes rygg. Leif Silbersky är inte nöjd med polisens agerande...”

”Den kvinna som misshandlades i Hägersten i fredags har nu flyttats från Huddinge sjukhus till en hemlig plats enligt polisen. Hon ingår sedan tidigare i polisens vittnesprogram...”

Agneta Isborn Lind är åklagare i Stockholm – och den som fick ärendet på sitt bord:

– Polisen och jag var överens om att det var oerhört viktigt att få klarlagt vad som hade hänt. Om det var sant som flickan sa så var det mycket allvarligt och mycket angeläget att gärningsmännen kunde hittas. Om det inte var sant var det också angeläget att få det utrett. För den här händelsen blev ju mycket omskriven i medierna, inte bara i de skriftliga medierna.

Men det var mycket som inte stämde. Skadorna på kvinnan stämde inte med berättelsen, konstaterade rättsläkare. Texten DÖD på tröjan hade inte skrivits när hon haft den på sig, utan på ett plant underlag, konstaterade kriminaltekniker.

Strax före jul förra året dömdes den unga kvinnan mot sitt nekande för att ha ljugit. Domen vann laga kraft. Det var alltså inte sant, det hon sagt om hoten och mordförsöket. Men det var det inte många som berättade om.

– Den uppmärksamheten var ju väsentligt mer blygsam. Jag är övertygad om att de flesta som sett de första skrivierna, att det gick dem förbi.

Tror du att all uppmärksamheten fick några följder?

– Det är väl väldigt troligt att många människor bestämde sig för att är det så här det går när man berättar vad man råkar ur för så ska inte jag göra det.

Var det värt det?

Det är tid att ta upp den svåraste frågan – var det värt det? Anmälan, förhör, rättegång – var det värt det. Så här säger Kim Nilsson:

– Ja, det tycker jag verkligen. Det var skönt att få det anmält för då visste man att nu händer det någonting och polisen hjälper en och de får sitt straff och kanske lär sig att det inte ska göras på det sättet, och då råkar ingen annan ut för det heller.

Alla de femton ungdomar som utsatts för övergrepp i rättssak och som gått igenom hela processen säger samma sak. Det var värt det. Och de är stolta. Vi tror att de är något så när representativa. Vi har inte hittat dem via brottsofferjourer eller mellanhänder – utan genom en bred sökning i domar på svenska tingsrätter. Självklart kan de vi nått fram till inte tala för alla – de är ändå bara femton – självklart finns det unga brottsoffer som ångrar det dom gjort – men bilden vi får bekräftas av de som dagligen jobbar med unga brottsoffer:

Ungdomspolisen Even Magnusson:

– Jag tror de väldigt ofta går oerhört stärkta ur de här sakerna, de har lyft sig som människor och går med högt buret huvud.

Så här säger Kim Nilsson:

– Absolut var det värt det, det var jättevårt det. Det var jobbigt när det pågick, det höll ju på i nästan ett år. Man blir stärkt av det, även om det inte var kul så känns det bättre efteråt. Jag är jättestolt över att jag orkade gå igenom det här.

Kaliber 26 oktober 2008, reporter Anna Jaktén, Sveriges radio.

Hur påverkar media oss i frågan om att vittna eller inte vittna?

Hur kan vi veta att det som det skrivs och pratas om är sant?

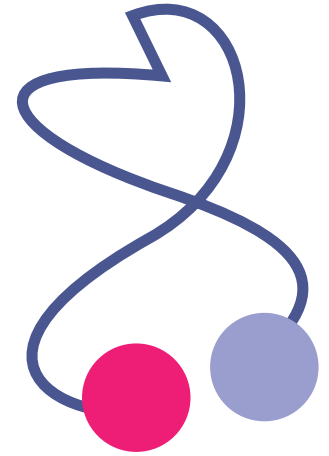
Vad är anledningen till att vissa vittnen är rädda?

Vilka faktorer avgjorde att ungdomarna i artikeln tyckte att det var värt att gå vidare trots hot?

Vilken betydelse har föräldrarnas inställning?

Vad skulle du göra?

Du går förbi Lisa som går i din parallellklass och ser att en grupp tjejer hotar henne om hon säger att hon sett dem snatta i kiosken. Vad skulle du göra?

Låt klassen parvis eller i mindre grupper hitta på egna svåra situationer som de andra får ta ställning till.

Var går gränsen för hot och när bör det anmälas?

Så här säger lagen: Hotet ska ”framkalla allvarlig fruktan”. Det betyder att om du blivit hotad eller att någon hotat dig med att göra en annan person illa (exempelvis din lillasyster), eller hotat att ha sönder något så att du blir rädd och tror att det verkligen skulle kunna hända så är det ett hot. Sedan är det förstås ett hot om någon har ett vapen och hotar dig med det också. Ett hot kan alltså vara både med ord och med vapen. Hot bör alltid anmälas för att markera att det är fel att försöka hota sig ur en situation och för att man inte ska behöva vara rädd.

Vad kan man göra som ung, förälder, personal om en ungdom utsätts för hot och vad gör polisen?

Som ung kan man finnas till hands, erbjuda sin hjälp och se till att en vuxen får veta vad som inträffat. En ungdom ska aldrig behöva känna sig ensam. Ta kontakt med en vuxen du litar på. Föräldrar och personal bör stötta och finnas till hands för den unga. En polisanmälan bör upprättas så snart som möjligt. Ta reda på om det finns vittnen som kan stödja den utsattas historia. Behöver en polispatrull komma till platsen? Har inte polis kallats till platsen kan skolan hjälpa dig med att faxa eller ringa in en anmälan.

PLUSSA PÅ:

- Granska den mediala bilden av vittnen genom att exempelvis söka efter artiklar på Internet. Vilken uppfattning får du av medias framställning av vittnens upplevelse och vad de har gått igenom?

Gör en artikel/skoltidning om hur man kan spela roll:

- Intervjua ett vittne/brottsutsatt, bestäm vilken ton och vilket budskap som ska förmedlas genom artikeln.
- Intervjua din/dina föräldrar kring hur de ser på rättsväsendet och att vittna. Varför tycker de/ tycker inte att man ska vittna?
- Intervjua en jurist (domare, åklagare, advokat), socialarbetare, stödcentrum/ brottsofferjouren. Vad anser de kring vittnen, hot och medias roll?
- Gör en enkätundersökning, hur ser inställningar och attityder ut till att vittna på din skola?
- Skriv en dikt, en blogg eller berätta om en egen erfarenhet.
- Fotografera
- Utlys en novelltävling på skolan. Publicera det vinnande bidraget.
- Gör ett korsord med juridiska termer, lagar, rättsväsendets olika yrkeskårer.
- Gör en tecknad serie.
- ”Fråga juristen” låt elever på skolan ställa frågor kring rättsväsendet, lagar, påföljder som besvaras i tidningen.

Kapitel 7

Mod & Civilkurage

- 35 Inledning
- 36 Civilkurage!
- 37 Fallet Alexandra
- 37 Nu och då
- 38 Plussa På

Inledning

● *Mod* är en personlig egenskap. En modig person handlar i överensstämmelse med sina övertygelser och önskningar, även vid risk för negativa konsekvenser för sig själv. Mod betraktas av många som en moraliskt eftertraktansvärd egenskap.

Att ha *civilkurage* innebär att ha mod att stå för sin mening även när det innebär en personlig risk, förmågan att stå upp för sina värderingar, trots vetskap om öppet eller latent motstånd från omgivningen.

Mod & Civilkurage är något som eftersträvas i många sammanhang men vad är det egentligen och hur får man det? Syftet med kapitlet är att eleverna ska förstå innebörden av begreppen Mod & Civilkurage.

Civilkurage!

 Vad tänker du på när du ser den här bilden?

 Civilkurage – vad är det och hur får man det?

 Vem avgör vad som är rätt och fel?

- Hemma.
- I skolan.
- I idrottssammanhang.
- Syskon.
- Kompisar.

 Vad är det rätta?

 Vad är det att vara modig?

 Hur blir man modig?

Skriv en blogg, novell eller dikt om den här bilden antingen utifrån nynazistens eller utifrån kvinnans perspektiv.

Fallet Alexandra

Publicerad i Metro 2009-05-06

Alexandra vågade anmäla rånaren

”Jag var rädd men det var värt det”

Den unge rånaren tvingade till sig pengar med kniv – och skröt om det för Alexandra Pettersson. När hon fick höra hur dåligt den rånade tjejen mådde bestämde hon sig för att vittna.

■ En kväll i januari rånades videobutiken i Högdalen. Strax därefter bekände rånaren för Alexandra Pettersson.

– På kvällen berättade min systers kille stolt att han rånat videobutiken. Först trodde jag honom inte men när jag läste om det i tidningen blev jag helt chockad, säger hon.

Hon berättar att det var när hon fick höra hur dåligt tjejen i kassan mådde som hon bestämde sig för att polisanmäla den 23-årige rånaren.

– Efter rånet vågade hon inte gå ut och orkade inte vara vaken. Det kändes obehagligt att komma så nära våldet men för mig var det självklart att anmäla det som hänt. Även om jag var rädd så var det

vårt det, och jag fick hjälp av stödcentrum i Farsta.

Enligt Leif Jennekvist, polismästare i Söderort, finns det stöd för unga som bevittnat våld och han säger att det är sällsynt att vittnen hotas och att orden sällan leder till handling.

– Sedan har polisen skyldighet att ställa upp för vittnen. Det går även att få stöd, till exempel inför en rättegång, berättar han.

Vad säger du till ungdomar som är rädda att kallas för tjallare?

– Att det är ballt att vittna. På så sätt kan man hjälpa en vän som råkat illa ut. Ställer man inte upp sviker man sin kompis.

Vad är det som gör att vissa personer vågar visa civilkurage och andra inte?

Känner du någon som visat civilkurage eller varit riktigt modig i en situation?

Finns det någon särskild situation då du varit modig? Hur kändes det?

Hänger trygghet och civilkurage ihop på något sätt?

Nu och då

Intervjua din mamma/pappa, mor-mor/morfar, farmor/farfar. Låt eleverna förbereda egna frågor att ställa under intervjun.

Förslag på frågor:

Hur skulle du beskriva ordet civilkurage?

Skiljer sig människors civilkurage idag från hur det såg ut de du växte upp? Vad beror det på i så fall tror du?

Vad är det som formar människor till att våga visa civilkurage?

Vilka egenskaper är utmärkande för en modig person?

Känner du någon som har varit extra modig eller visat civilkurage någon gång? Berätta om en specifik situation!

Hur skulle du förklara vad det innebär att visa mod?
Illustrera exempel.

Hur skulle du förklara civilkurage med egna ord?
Skriv ner din formulering. Gör en presentation för
årskursen under.

PLUSSA PÅ:

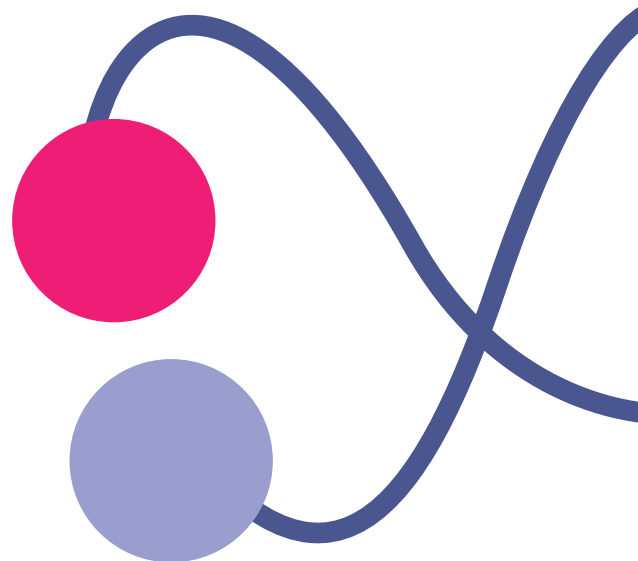
- Bjud in någon som har visat prov på civilkurage att prata med klassen. Det kan vara någon som har stått upp för någon annan utan egen vinning eller någon som har vittnat trots att det kan ha funnits en känsla av obehag innan.

Låt eleverna nominera en vardagshjälte som går på skolan. Vem har gjort någonting utöver det vanliga, något som är helt osjälviskt och kanske till och med en risk för den egna personen? Utse en jury och presentera sedan vinnaren på ett passande sätt!

Skriv en novell med egna exempel där mod och civilkurage skildras.

Kapitel 8

Kulturella spelregler

- 39 Inledning
- 40 Religion & kultur – vad spelar det för roll?
- 41 Kultur i kulturen
- 42 Sociala spelregler
- 43 Öga för öga
- 43 Plussa På

Inledning

● I det här kapitlet diskuteras lagar och regler i olika kulturer. Syftet är att öka förståelsen kring hur livets spelregler ser olika ut beroende på vilka kulturella förutsättningar man har.

Kultur kan definieras som alla livsmönster, inklusive språk, konst, värderingar och institutioner hos en grupp som överförs socialt från generation till generation. Kultur kan kallas levnadssättet hos ett helt samhälle. Som sådant inkluderar det beteendemönster, seder, klädsel, religion, ritualer, lekar, normer för lagar och moraliska system, liksom trosystem och konstarterna.

I alla kulturer utformas regler som skapar förutsättningar för på vilket sätt man lever och betar sig. Man ska veta när man går över gränsen för vad som är accepterat eller inte. När en gräns överskridits genom exempelvis en konflikt måste detta rättas till. Den som kanske känner sig kränkt behöver få upprättelse. Hur detta hanteras beror ofta på vilka spelregler som gäller, vilka erfarenheter och förutsättningar man bär med sig. Det är med andra ord inte alltid så självklart att veta vilka spelregler som gäller. Hur balanseras en kränkning gentemot upprättelsen, när är man kvitt?

Religion & Kultur – vad spelar det för roll?

Religiös tillhörighet skapar också en känsla av gemenskap och ger lagar och normer att rätta sig efter. Studerar man de olika heliga skrifterna finner man fler likheter än meningsskiljaktigheter, vad säger egentligen de olika religionerna?

”Allt vad du vill att människorna ska göra dig, det ska du göra mot dem.”

”Det som är dig själv förhatligt, skall du inte göra mot din nästa.”

”Ingen är rättrogen förrän han älskar sin broder som sig själv.”

De här citaten är hämtade ur tre av våra största religioner. Kan du lista ut vilken religion som tillhör vilket citat?

Vad handlar citaten om?

Skiljer sig citaten åt?

Kan man tolka citaten på olika sätt?

Sverige är ett ganska sekulariserat land, men kan man spåra kristendomens budskap i vårt rättssystem?

Hur tror ni att det kommer sig att lagsystem, värderingar och beteenden i olika delar av världen skiljer sig så mycket åt när mycket i religionerna har liknande budskap om hur vi ska vara mot varandra?

Kultur i kulturen

Även i ett litet land som Sverige finns många olika grupper i den gemensamma kulturen och flera olika varianter av tillhörighet att ta hänsyn till. I ungdomarnas värld är tillhörigheten ofta extra viktig. Strävan efter att kunna identifiera sig och tillhöra en grupp kan leda till att det utvecklas en rad olika subkulturer eller grupperingar.

Läroinstruktion: Låt eleverna beskriva karaktärerna nedan genom att svara på diskussionsfrågorna. Fyll i svaren enligt schemat. Blanda kunskap med fördomar för att på så sätt se hur vi dömer andra efter vad vi tror oss veta.

Beskriv:

Lantis Lotta

Brat Bella

Punk Patrik

Tuffa Titti

Skatar Sara

Brasilianska Brasse

Snygga Simon

Religiösa Rose

Data David

Fina Fatima

Var bor karaktärerna?
Spelar bostadsområdet någon roll?

Hur ser deras familjer ut?

Hur går det för dem i skolan?

Vad har de för framtidsdrömmar?

Ge exempel på vad som kan ha bidragit eller givit form till de olika karaktärstråden?

Har karaktärerna någon särskild grupptillhörighet? Vad är utmärkande för gruppen i så fall?

Har tjejer och killar olika kulturella förutsättningar?

Läroinstruktion: Utöka schemat med nya frågor kring fördomar som går att koppla till lag och rätt. Löper någon av karaktärerna större risk att råka ut för brott, att bli kriminell, hur påverkas karaktärerna av samhällets syn gentemot dem och så vidare.

Fördomsschema

Vem?	Var bor de?	Familj	Hur går det i skolan?	Framtidsdrömmar	Grupptillhörighet
Lotta	Bondgård				
Bella				Vill bli fotbollsfru	
Patrik					
Tim					
Sara					
Brasse			Bra betyg i idrotten		
Simon					
Rose					Kyrkans ungdomsverksamhet
David					
Fatima		Akademiker-föräldrar			

Sociala spelregler

I alla kulturer finns det mer eller mindre givna "spelregler". Det kan vara sociala, kulturella eller statligt utformade regler. En överskriden spelregel kan leda till en känsla av kränkning för den som blivit utsatt.

Den som blivit utsatt för en kränkande handling kräver någon form av upprättelse för att kunna gå vidare. Att ett straff tilldelas efter en rättegång behöver inte vara det samma som att den som blivit utsatt känner sig nöjd. Ett straff kan upplevas orättvist i jämförelse med det brott som begåtts. När och hur skapas känslan av att man är kvitt? Vi tittar närmare på några exempel:

"Ett skojbråk"

- Vilka spelregler gäller och varför?
- Hur vet man när gränsen överskrids? Vem bestämmer detta?
- Om ett skojbråk blir till allvar, på vilket sätt kan man lösa situationen?
- Hur resonerar man för att komma fram till den lösningen?
- Hur gör man om den som blir utsatt känner sig kränkt medan den som utförde den kränkande handlingen kanske inte alls delar den uppfattningen?

"Mobbning"

- Var går gränsen mellan "bara är på skoj" till att bli mobbning? Vem avgör detta?
- Vilket ansvar har medmänniskor till att stoppa mobbning? Är det skillnad på mobbning mellan elever i skolan och bland vuxna på en arbetsplats?
- Om båda parter är med på att det handlar om en kränkning, men där den som kränkt inte vill medverka till att den andre får sin upprättelse. Vad gör man då?
- När och hur ber man om förlåtelse? Har man rätt att vägra förlåta?

"Sexuella trakasserier"

- Vem bestämmer när det går över gränsen?
- Kan sexuella trakasserier vara både fysiska och psykiska? Är det någon skillnad?
- Vad innebär det att få upprättelse?
- Skulle ett straff och en ursäkt leda till att den som utsatts för sexuella trakasserier känner sig mindre kränkt?

Öga för öga

Vad menar man med det bibliska talesättet:
Öga för öga, tand för tand?

Är det ett rimligt sätt att bygga lagar på?

Om någon rånar dig och sedan väljer du att råna den personen vid ett annat tillfälle, skulle det få dig att må bättre?

Skulle ett dödsstraff leda till upprättelse för en mördad persons anhöriga?

PLUSA PÅ:

Beroende på vilket land man lever i och vilka tillgångar man har gäller olika spelregler. Hur kan det till exempel komma sig att föräldrar i Sverige måste vara över 25 år för att få adoptera ett barn medan man i några afrikanska länder ser att föräldrarna inte bör vara äldre än 25 år? (Till läraren: svaret är att i många afrikanska länder har man en medellivslängd på cirka 30 år, i Sverige är medellivslängden cirka 80 år.)

Tänk dig att du skulle flyttas från din kultur till en annan...

Hur skulle du ta reda på vilka sociala regler som finns i den nya kulturen?

Hur kommunicerar man om man inte behärskar det språk som talas i det land man bor i?

Om du inte kan språket, på vilket sätt skulle det påverka dig i din vardag? Hur förstår man vilka rättigheter man har, om man inte behärskar det språk som talas?

Vilken roll spelar den kulturella tillhörigheten när man exempelvis ska söka arbete?

Mc-gäng som Hells Angels, religiösa sekter, indianstammar i Syd Amerika är exempel på mindre grupper med egen kultur och egna spelregler. Ge exempel på vilka spelregler som kan gälla och hur de uppstått?

Vilken är den största skillnaden i hur till exempel Hells Angels löser sina konflikter jämfört med det demokratiska systemet? Vilka effekter för det med sig?

Ge exempel på fler system och spelregler.

Länkar till relaterade platser

www.rattegangsskolan.se
www.brottsoffermyndigheten.se
www.brottsrummet.se
www.stockholm.se/stodcentrum
www.polisen.se
www.domstol.se
www.aklagare.se
www.sos.se
www.bra.se
www.rattshjalp.se
www.boj.se
www.stockholm.se/farsta/viktigtattvittna
www.ungabrottsoffer.se

Källhänvisning:

Artiklar:

Var det värt det? Om de unga som vågade anmäla.

Kaliber 26 oktober 2008, Sveriges Radio Reporter: Anna Jaktén

Alexandra vågade anmäla rånaren. Metro 5 juni 2009.

De **informationsfilmer** som förekommer i materialet hämtas från www.brottsrummet.se

Fakta om brott för ungdomar, Brottförebyggande Rådet.

